

І. О. Лютий

доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, завідувач кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, liutyi@knu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3249-002X>

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено сутність, теоретико-методологічні засади фінансової політики держави, її вплив на макрофінансову стабільність. При розгляді фінансової політики як складової соціально-економічної політики наголошено на необхідності реалізації єдиної стратегії соціально-економічного розвитку держави, що втілює ієрархічну структуру цілей, а саме: стратегічні, проміжні, тактичні. Проаналізовано суперечності здійснення фінансової політики, її ефективність і здатність відстоювати національні інтереси в умовах посилення глобалізаційних процесів. Розкрито загальні сучасні виклики, з котрими стикається кожна економіка, такі як глобалізація та її вплив на національні економічні системи, соціалізація державного бюджету та її соціально-економічні наслідки, фінансіалізація економіки. На базі системного аналізу проблем функціонування фінансової системи України виявлено основні суперечності реалізації фінансової політики й обґрунтовано відповідні практичні рекомендації для урядових інститутів.

Ключові слова: фінансова політика, фінансова глобалізація, бюджетна політика, соціалізація державного бюджету, фінансіалізація економіки, державний борг, грошові доходи.

Рис. 1. Літ. 10.

Igor Ljutyi

Dr. Sc. (Economics), Professor, Honored Economist of Ukraine,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, liutyi@knu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3249-002X>

FINANCIAL POLICY: MODERN CHALLENGES AND CONTRADICTIONS OF IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Abstract. The article examines the essence, theoretical and methodological foundations of the state financial policy, its impact on the country's macro-financial stability. The evolution of the financial policy is conditioned by the evolution of the forms of state and the democratization processes in the society, transition from absolutism to a parliamentary republic. This process determines a new mechanism for accumulation, distribution and use of state budget funds, realization of economic interests of all subjects of financial system, sectors of economy, individual territories and social groups. This approach allows determining financial policy from the perspective of the system of economic relations where every citizen, having the constitutional right to property realizes their economic interests by materializing them in money income, while the existing financial system ensures their use, including capitalization. The financial system allows the state to implement its functions through the tools of the financial policy mechanism. Considering financial policy as an element of the state socio-economic policy, special attention is paid to the need to implement a single strategy of state's socioeconomic development, which implements a hierarchical structure of goals, namely strategic, interim, tactical. The author analyzes the contradictions of the implementation of financial policy, its efficiency

© Лютий І. О., 2020

and ability to defend national interests in the context of increasing globalization processes. The general modern challenges faced by each national economy are revealed: globalization and its influence on national economic systems; the “socialization” of the state budget and its socio-economic consequences; financialization of the economy. The systematic analysis of the existing problems in the functioning of the financial system of Ukraine allowed identifying the main contradictions in the implementation of financial policy and conceptualizing the recommendations on the methodology and mechanisms of their practical application by government institutions. The study of the practice of restructuring state budget of Ukraine in the context of the pandemic and economic crisis demonstrates the absence of a rational government program for financial stabilization. With the analysis of the crisis of the financial system of Ukraine, it is conceptualized that there is a need to develop and implement a single strategy of socio-economic development in which the priority is the domestic market, domestic business, when the result is the money income growth within all the social groups in Ukraine.

Keywords: financial policy, financial globalization, budgetary policy, socialization of the state budget, financialization of the economy, state debt, income.

JEL classification: H10, H12, H30, H41, H50, H81, H82.

И. А. Лютый

доктор экономических наук, профессор, заслуженный экономист Украины,
заведующий кафедрой финансов Киевского национального университета
имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПРОТИВОРЕЧИЯ РЕАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье исследованы сущность, теоретико-методологические основы финансовой политики государства, ее влияние на макрофинансовую стабильность. При рассмотрении финансовой политики как составляющей социально-экономической политики подчеркнута необходимость реализации единой стратегии социально-экономического развития государства, которая воплощает иерархическую структуру целей, а именно: стратегические, промежуточные, тактические. Проанализированы противоречия осуществления финансовой политики, ее эффективность и способность отстаивать национальные интересы в условиях усиления глобализационных процессов. Раскрыты общие современные вызовы, с которыми сталкивается каждая экономика, такие как глобализация и ее влияние на национальные экономические системы, социализация государственного бюджета и ее социально-экономические последствия, финансиализация экономики. На базе системного анализа проблем функционирования финансовой системы Украины выявлены основные противоречия реализации финансовой политики и обоснованы соответствующие практические рекомендации для правительственных институтов.

Ключевые слова: финансовая политика, финансовая глобализация, бюджетная политика, социализация государственного бюджета, финансиализация экономики, государственный долг, денежные доходы.

Світова фінансово-економічна криза зумовлює необхідність аналізу та відповідної трансформації національних, регіональних і світової фінансових систем, переосмислення теоретичних підходів та практики виконання державою її функцій, а отже, й фінансової політики, котра є найдієвішим механізмом ефективного використання фінансових ресурсів кожного

суб'єкта, а також забезпечення стабільності та консенсусу інтересів у суспільстві. За таких умов зростає роль фінансової політики держави як сукупності інструментів механізму регулювання соціально-економічних процесів, що, забезпечуючи реалізацію функцій держави, створюють умови для зростання добробуту та задоволення інтересів кожного громадянина.

Стабільність соціально-економічного розвитку країни визначається рівнем довіри й підтримки влади суспільством, його окремими соціальними групами, які формуються передусім на основі різних форм власності та відповідних джерел і обсягів грошових доходів. Саме фінансова політика держави є тим об'єднуючим механізмом, котрий забезпечує компроміс між урядом і окремими суб'єктами економічної системи та реалізує економічні інтереси останніх.

Розвиток кожного суспільства базується на єдності й одночасно суперечності інтересів влади та громадян. Н. Макіавеллі в праці "Правитель" (1513 р.) обґрунтовує сутність держави, функціонування якої забезпечує створення й використання спільних благ. Суперечності її функціонування завжди проявляються в процесі створення, розподілу, використання суспільного продукту. Н. Макіавеллі розкриває сутність політики як сукупність дій, що сприяють посиленню влади правителя. При цьому він виокремлює два шляхи досягнення цілей: шлях закону та шлях насильства [1, с. 177].

На нашу думку, такий підхід залишається концептуально незмінним і сьогодні, на тлі постійної демократизації системи державної влади та суспільного життя загалом. Кожен новий уряд намагається, використовуючи чинне законодавство, адміністративний ресурс, посилити вплив влади на суспільство через відповідну політику. В цьому контексті цікавими є дослідження американського вченого Ф. Фукуями, котрий аналізує еволюцію взаємовідносин влади й суспільства в різних країнах світу, роблячи акцент на національних та релігійних особливостях, але при цьому базовою умовою є довіра суспільства до влади. Саме довіра до влади породжує "психологію стабільності" в суспільстві, яка, у свою чергу, є запорукою реалізації соціального, інтелектуального, професійного, фінансового потенціалу кожного індивіда.

Виокремлюючи закономірності історичного розвитку взаємовідносин влади та суспільства, варто зауважити, що перша є частиною другого. Такий підхід дає можливість визначити місце фінансової політики в системі державного управління.

Перехід від абсолютної монархії, за якої французький король Людовік XIV реалізовував кредо "державна – це я", до демократичних парламентських республік спричинив трансформації в суспільному житті, системі управління, економічній і фінансовій системах. Еволюція законодавчої бази узаконила ці зміни, визначаючи рівні права для всіх суб'єктів соціально-економічної системи, при цьому базовим є право приватної власності. В умовах демократичних суспільств кожен індивід – приватний власник, начебто передає уряду право управляти частиною суспільної власності у формі державної власності на умовах виконання останнім низки функцій в

інтересах усіх громадян. Таку позицію в трактаті “Левіафан” (1651 р.) відстоював англійський філософ Т. Гоббс, котрий писав, що, укладаючи конституційний договір, індивіди закріплюють свою особисту свободу. Вони добровільно підпорядковуються “левіафанові” – державі з абсолютною владою. Надалі роль держави у фінансовій системі стає визначальною та отримує широке відображення. Державні фінанси, з одного боку, стають економічним підґрунтям розв’язання соціально-економічних проблем у суспільстві, а з другого – умовою демократизації й задоволення індивідуальних потреб кожного суб’єкта [2, с. 51].

Зростання значення фінансової політики об’єктивно-історично пов’язане з процесами фінансіалізації соціально-економічних відносин. Фінанси є кровоносною системою економічного організму суспільства, вони забезпечують збалансованість і динаміку розвитку, формують імунну реакцію на економічні кризи та глобальні загрози, а за ефективної фінансової політики держави створюють макрофінансові умови для реалізації економічного потенціалу кожного суб’єкта. При цьому одним із парадоксів сучасної фінансової системи є те, що процеси демократизації суспільства, які базуються на ідеології лібералізму, постійно потребують збільшення соціальних витрат державного бюджету, що можливо лише за умови підвищення податкових надходжень. Таким чином, фінансова централізація в умовах ліберальної ринкової економіки суперечить інтересам тієї групи власників грошових доходів, котрі є основними платниками податків до державного бюджету. В цій ситуації зростає роль фінансової політики держави, котра повинна знайти спосіб забезпечити збільшення соціальних виплат держбюджету без посилення податкового навантаження на бізнес.

Розглядаючи категорію “фінансова політика”, переважна частина вітчизняних науковців визначають її як комплекс дій і заходів, що здійснює держава у сфері фінансової діяльності з метою розв’язання певних завдань та досягнення поставлених цілей [3, с. 420]. Ми вважаємо такий підхід дещо спрощеним, оскільки він не розкриває глибинних взаємовідносин у фінансовій системі між її окремими суб’єктами та державою як особливим суб’єктом цієї системи, котра має виключне право коригувати правила гри. На нашу думку, фінансова політика є компромісом між економічними інтересами держави й окремих суб’єктів її фінансової системи з метою реалізації пріоритетів політики соціально-економічного розвитку країни на основі акумуляції та використання суспільних фінансових ресурсів через механізми функціонування інститутів цієї системи. Фінансова політика – найважливіша складова соціально-економічної політики держави, яка на основі чинної законодавчо-нормативної бази використовує інститути фінансової системи для оптимального перерозподілу ВВП між галузями економіки, соціальними групами населення, окремими територіями, що забезпечує висхідну динаміку останньої, необхідні структурні зміни та підвищення добробуту населення.

Реалізуючи пріоритети, стратегії соціально-економічного розвитку країни, фінансова політика об’єднує ієрархічну структуру цілей, а саме страте-

гічні, проміжні й тактичні. Стратегічні цілі базуються на пріоритетах стратегії соціально-економічного розвитку та характеризуються стійким зростанням обсягів ВВП, макрофінансовою стабільністю, достатністю фінансових ресурсів у всіх секторах економіки й територіях, що є умовою задоволення економічних інтересів усіх суб'єктів фінансової системи для забезпечення збільшення реальних грошових доходів громадян. Для досягнення стратегічних цілей необхідна відповідна обґрунтована фінансова стратегія – довгостроковий курс фінансової політики на розв'язання масштабних завдань, котрі визначаються соціально-економічною стратегією. Фінансова стратегія базується на забезпеченні достатніми фінансовими ресурсами та реалізації відповідних фінансових стимулів задля ефективної діяльності всіх суб'єктів господарської діяльності в довгостроковому періоді. Вона розробляється на основі аналізу ключових закономірностей і тенденцій розвитку світової економіки й національних фінансових систем, спроможності національної економіки бути конкурентною на світових ринках та забезпечити необхідне зростання ВВП. Фінансова стратегія передбачає внесення певних змін до законодавчої бази й модернізацію інституціональної складової фінансової системи держави відповідно до трансформацій у структурі економіки, викликаних інноваційними процесами.

Проміжні цілі фінансової політики забезпечують фінансову стабільність економіки, її збалансованість, структурні зміни при подоланні диспропорцій ринкової кон'юнктури внаслідок кризових явищ, політичної нестабільності та воєнних конфліктів. Фінансова стабільність, яка досягається в результаті реалізації проміжних цілей фінансової політики, являє собою стан відносної рівноваги і збалансованості бюджетів держави й усіх інших суб'єктів фінансової системи, а отже, є однією з основних передумов реалізації фінансової стратегії та пріоритетів стратегії соціально-економічного розвитку країни.

Тактичні цілі фінансової політики держави забезпечують фінансову стійкість економіки та її окремих секторів до викликів, зумовлених зовнішніми й внутрішніми чинниками суб'єктивної дії, та спрямовані на досягнення необхідних макрофінансових показників на поточний період. Тактичні цілі зумовлюють реалізацію фінансової тактики, котра полягає у виконанні поточних завдань щодо подолання дисбалансів бюджетів і диспропорцій у самій фінансовій системі з метою досягнення конкретних показників у окремих секторах економіки.

Стратегічні, проміжні й тактичні цілі фінансової політики можуть не збігатись, але ієрархічна структура визначає об'єктивну логіку підпорядкування. Це особливо важливо при розробленні та використанні на практиці відповідних моделей фінансової політики й реалізації довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку країни [4, с. 71–73].

Ефективність фінансової політики держави залежить від наявності адекватної законодавчої бази, котра забезпечує функціонування та коригування дій її складових: бюджетної політики, податкової, грошово-кредит-

ної, боргової, інвестиційної, політики у сфері міжнародних фінансів. Фінансова політика повинна забезпечити стабільність економіки, що є передумовою економічного зростання, при цьому головним показником здорової фінансової системи є стабільність її національної грошової одиниці та ефективність грошово-кредитної політики центрального банку.

Саме політика центрального банку, стабільність національної грошової одиниці дають можливість кожному суб'єкту фінансової системи реалізувати своє право власності на матеріалізовані в грошовій формі доходи та перетворити їх на фінансові активи. Довіра до фінансових інститутів держави дає змогу акумулювати, перерозподіляти й цілеспрямовано використовувати фінансовий потенціал усіх суб'єктів. Завдання держави – створити законодавчу базу, котра захищатиме право власності кожного суб'єкта на його персональні фінанси. Адже, якщо суб'єкт захищений законом, довіряє державі, він погоджується офіційно, не через тіньові схеми, інвестувати свої грошові доходи в економіку.

Аналіз взаємозв'язку динаміки економічного розвитку окремих країн та їх фінансової політики підтверджує, що ефективною є фінансова політика тих країн, які здатні відстоювати власні національні інтереси і протистояти сучасним викликам. На нашу думку, основними викликами сучасності є: глобалізаційні процеси та їх вплив на національні економічні системи, зростання соціалізації державних бюджетів, фінансіалізація економіки.

При цьому варто зауважити, що на вказані виклики кожна країна може відповісти як із користю, так і зі шкодою для себе, але ігнорувати їх не може. На сьогодні кожна національна економіка перебуває в системі інтересів міжнародних фінансових організацій, є складовою глобального простору. Провідні МФО поступово стали центрами створення інституційно-правових засад неоліберального світового порядку. Надважливою є відповідь на питання: в ролі кого виступає країна в цих взаємовідносинах – об'єкта, на чий території реалізуються глобальні інтереси МФО, чи суб'єкта з певними правами й національними інтересами.

Парадоксально, але факт: чим економічно й фінансово розвинутіша країна, тим сильніший її взаємозв'язок зі світовою фінансовою системою. І якщо раніше глобалізаційні процеси заохочувалися супердержавами (створення МВФ, Світового банку та інших інституцій), то на сьогодні глобалізація використовує власні політичні й економічні ресурси для задоволення своїх інтересів. У результаті змінюються цільові орієнтири економічної, фінансової політики окремих держав – вони більшою мірою відображають інтереси глобальних фінансових корпорацій. При цьому фінансові можливості останніх набагато перевищують фінансові ресурси переважної частини країн. Наприклад, ринкова капіталізація 100 найбільших компаній світу (серед яких 54 американських) на початок 2019 р. сягнула 21 трлн дол., що відповідає розміру ВВП США. Постає питання: наскільки самостійними в прийнятті рішень є уряди незалежних держав, коли це стосується інтересів МФО? В таких умовах найбільш стабільними є фінансові системи тих країн,

котрі самодостатні з позицій залежності від таких організацій та проводять політику пріоритетності національних інтересів.

Окремим викликом фінансової політики розвинутих країн став процес соціалізації державного бюджету. Ідеологічною складовою цього явища стала ліберально-демократична концепція розвитку, яка з 1960-х років лягла в основу політичної й економічної системи більшості країн Європи, США та ін. Під соціалізацією державного бюджету ми розуміємо зростання частки його витрат на соціальні виплати й допомоги окремим верствам населення та фінансування певних цільових соціальних програм. Така фінансова політика була спрямована на підтримку найменш забезпечених верств населення, вирішувала питання соціальних конфліктів у суспільстві, сприяла підвищенню добробуту громадян. У цих умовах зростання грошових доходів населення стимулювало загальний сукупний попит, а отже, виробництво й зайнятість. Проте поживавлення міграційних процесів, використання новітніх технологій, автоматизація виробництва, перенесення підприємств на територію країн із дешевою робочою силою призвели до зростання дефіциту державного бюджету в найрозвинутіших країнах. Фінансова політика почала орієнтуватися на зовнішні запозичення для фінансування дефіциту бюджету, а також на посилення фіскального навантаження на бізнес і доходи громадян, при цьому зберігається стійка тенденція до зростання частки ВВП, що перерозподіляється через бюджет. Суперечливими є й соціальні наслідки такої політики, зокрема, стабільно зменшується відсоток працюючого населення відносно непрацюючого, при цьому збільшується число так званих зайвих людей, котрі, як засвідчили події червня 2020 р. у США, стають реальною загрозою для суспільства.

Починаючи з другої половини ХХ ст. розвинуті економічні системи характеризуються зростанням ролі фінансових ринків. Використання фінансових, фондових ринків як платформи для вільного обігу фінансових активів стало основою формування світової фінансової системи. На сьогодні фондові біржі, фінансові інститути – посередники набули характеру міжнародних фінансових інституцій, через які транснаціональні корпорації управляють світовими фінансовими потоками, диктуючи ціни на фінансові активи. Крім того, глобальні фінансові інститути, використовуючи світовий фінансовий ринок, здійснюють фінансіалізацію національних економік, що позначилося на структурі сучасних економічних систем. Так, на кінець ХХ ст. фінансовий сектор із надбудови перетворився на домінуючий по відношенню до виробничого, чинячи безпосередній вплив на цінову кон'юнктуру останнього. Наприклад, за останніх 50 років частка обробної промисловості США скоротилася більш ніж удвічі (з 25 до 12 %), водночас частка фінансового сектору зросла (з 3,7 до 8,4 %). При цьому дохідність у обробній промисловості знизилася (з 49 до 15 %), відсоток доходів фінансового сектору в загальній сумі доходів збільшився (з 17 до 35 %). Подібна тенденція притаманна більшості розвинутих країн світу, а окремі з них поступово перетворюються на світові фінансові центри.

Викликом для національних економік є значний вплив капіталу з реального сектору до фінансового, де вища дохідність фінансових активів. На сьогодні останній не виконує функцій збереження й примноження заощаджень, не забезпечує їх трансформацію в реальні інвестиції шляхом кредитування, страхування та збереження прибутковості депозитів. Відбувається відрив номінальних цін на активи від реальних, що спричиняє надмірну цінову волатильність, а в окремих ситуаціях виступає каталізатором кризових явищ. Суперечливість процесу фінансiалiзацiї проявляється як на глобальному, так і на національних фінансових ринках, хоча межа між ними суто умовна. Фінансова політика держави, використовуючи фінансовий сектор, повинна забезпечити збалансованість економічної системи загалом, адже останні світові економічні потрясіння – фінансові кризи [5, с. 30, 31].

Кожен новий уряд, приходячи до влади, має вирішити, яку модель розвитку обрати. Зазвичай орієнтирами виступають найефективніші соціально-економічні проекти країн, чия економіка, подолавши кризу або шлях трансформації, досягла висхідної динаміки зростання, фінансової стабільності та соціального розвитку. На сьогодні існують два діаметрально протилежних підходи до реалізації моделі розвитку національної економіки, а отже, й фінансової політики. Один базується на ідеології неолібералізму (М. Фрідман та ін.) [6], його відстоюють уряди більшості розвинутих країн світу, другий – на ідеології економічного націоналізму (Е. Райнер та ін.) [7], котра визначає пріоритети фінансової політики на основі посилення державного впливу на суб'єктів фінансової системи, протекціонізму і стратегічних інвестицій у базові сектори національної економіки. На нашу думку, й окремі теоретичні концепції, й моделі економічного розвитку є продуктами свого часу, а ефективність їх реалізації зумовлюється комплексом національних особливостей. На жаль, Україна стала майданчиком для експериментів, при цьому жоден із них не мав повноцінної реалізації та відповідного позитивного результату.

Вважаємо, що основними проблемами соціально-економічного розвитку й, відповідно, фінансової політики в Україні, є:

1. Відсутність обґрунтованої, з чітко визначеними пріоритетами стратегії соціально-економічного розвитку, яка базувалася б на єдиній ідеологічній концепції. Наявність такої стратегії уможливило б створення механізмів і реалізацію цілей адекватної фінансової політики. На жаль, протягом років незалежності ми є свідками хаотичних дій влади, переходів від однієї "імпортової" моделі до іншої. Така невизначеність не сприяє стабілізації фінансової системи, а відсутність довіри до влади є основною перешкодою реалізації інвестиційного потенціалу бізнесу та громадян у довгостроковому періоді. Політична нестабільність, окупація Криму, військовий конфлікт на території України – все це чинники фінансової нестабільності, водночас згадані проблеми є наслідками бездіяльності та непрофесіоналізму влади, а фінансова політика перетворилася на політику щоденної боротьби з дефіцитом державного бюджету.

Ніхто не заперечує необхідність і важливість реформ в Україні, але вони повинні мати системний характер, створювати умови для досягнення цілей

стратегії соціально-економічного розвитку країни, сприяти структурним перетворенням у економіці, реалізації соціального й економічного потенціалу, географічних і природних переваг країни. За розрахунками міжнародних експертів, на початок 1990-х років Україна та Чехія мали найвищі рейтинги потенційного розвитку серед усіх постсоціалістичних держав. Станом на 2019 р. Чехія за рівнем ВВП на одну особу (24 938 дол. США) посідає 41-е місце у світі, а за індексом людського розвитку (0,891) – 26-е. Відповідно, Україна за першим показником – 127-е місце (3220 дол.), а за другим – 88-е (0,750). Реформи заради реформ є імітацією дієвості влади, однак на практиці вносять елемент дестабілізації в економічну систему.

2. Необхідність вибору ідеологічного підґрунтя загальнонаціональної стратегії відродження України, котрим може стати концепція розбудови внутрішнього ринку. Кожна країна, яка здійснює трансформації, після здобуття суверенітету зосереджує увагу на розбудові внутрішнього ринку, його інфраструктури, що є підґрунтям задоволення економічних інтересів усіх соціальних верств населення. Проте процеси ринкової трансформації в Україні відбулися в інтересах так званої національної еліти, котра створила політичні й економічні передумови появи фінансово-промислових груп і фінансових олігархів. Саме їхні інтереси, а не інтереси громадян, реалізує соціально-економічна та фінансова політика, а в умовах посилення впливу глобальних фінансових інститутів і окремих держав ця політика набула особливо суперечливого характеру. Саме тому перехід до пріоритетності розвитку внутрішнього ринку є першим і головним кроком на шляху реалізації у фінансовій політиці інтересів українського народу. Розбудова вітчизняного внутрішнього ринку може стати ідеологічним підґрунтям концепції фінансової політики Уряду при виході з кризи в умовах пандемії COVID-19. Слід зазначити, що політика пріоритетності національних інтересів і орієнтації на внутрішній ринок є наразі найбільш задіяним світовим трендом (приклад – економічна й фінансова політика Д. Трампа у США).

Внутрішній ринок може стати тим центром, котрий об'єднає інтереси держави, окремих територій, бізнесу й різних верств населення. За нинішнього кризового стану соціально-економічної системи України, одним із каталізаторів якого є згадана пандемія та, відповідно, введення карантинних обмежень, спостерігаються зростання безробіття, скорочення грошових доходів найменш соціально захищених верств населення, зниження сукупного споживчого попиту та, як наслідок, падіння обсягів виробництва. В цій ситуації уряди всіх країн вдалися до розроблення й реалізації антикризових програм, котрі передбачають передусім фінансову політику підтримки та стабілізації національних економік. Саме політика підтримки національного виробника всіх форм власності, політика неопротекціонізму дає змогу залучити наявні грошові ресурси населення й бізнесу, а також створити такі необхідні робочі місця. За таких обставин механізм фінансової політики може використовувати інструменти прямої дії, що базуються на пом'якшенні законодавчої бази як стимулу для створення нових і функціонування діючих

підприємств, а також економічні інструменти податкової та грошово-кредитної політики: податкові канікули, податкові пільги, нульові чи мінімальні ставки на кредити, кредитні канікули. Активізація внутрішнього ринку необхідна для збільшення грошових доходів громадян, обсягів сукупного попиту, що є макрофінансовою умовою стабілізації економіки.

3. Суперечливість державної політики розвитку національної економіки за рахунок надання преференцій іноземному капіталу. Ми пройшли шлях від створення сотні тисяч спільних підприємств до “урядових нянь”, але при цьому частка прямих іноземних інвестицій у економіку України є мінімальною (рисунок). Як бачимо, їх обсяги безпосередньо корелюють із президентськими виборами та зміною Уряду [8]. Аналіз країн-інвесторів, а це зазвичай країни, на території котрих знаходяться офшорні зони, дає підстави для висновку про українську природу таких інвестицій. При цьому, згідно з розрахунками експертів, за роки незалежності з України виведено капіталу на суму понад 120 млрд дол. США. Звісно, залучення іноземного капіталу є важливим і необхідним (є позитивні приклади Китаю, В’єтнаму, Сінгапуру та інших країн), однак не на шкоду національним інтересам. І в цьому контексті фінансові, податкові й інші преференції не повинні стати умовою домінування іноземного капіталу на вітчизняному ринку. Іноземний капітал приходить у економіку тих країн, де відсутня корупція, прозора й зрозуміла податкова система, а також прості та єдині для всіх адміністративні й законодавчі умови функціонування бізнесу.

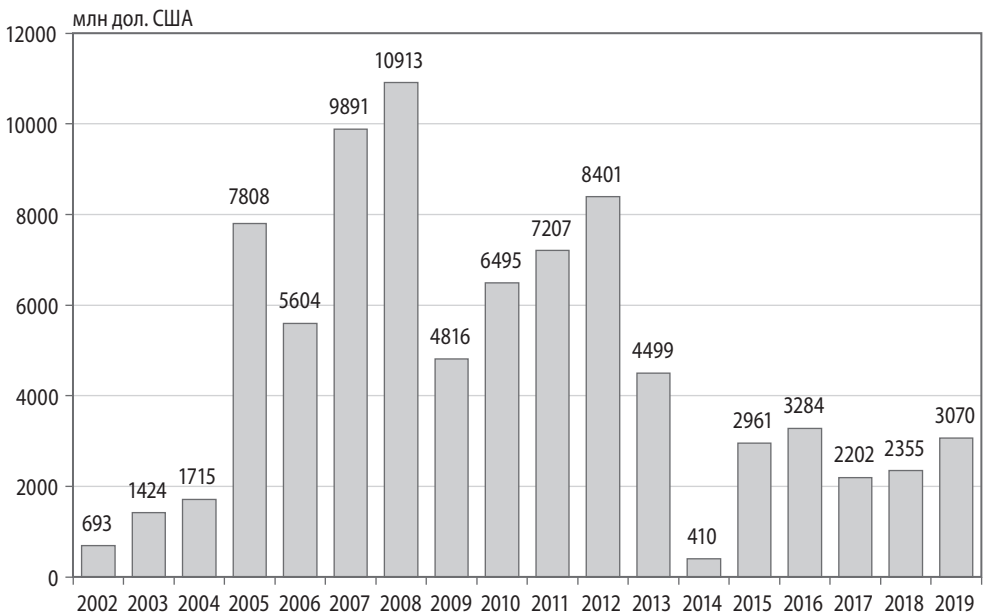

Рисунок. Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України

Джерело: Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну / М-во фінансів України. 2020. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>.

Соціально-економічні суперечності розвитку України, її фінансової системи безпосередньо впливають на ефективність її фінансової політики та проявляються в ряді проблем реалізації її складових. Зокрема, потреба в адміністративно-інституційних змінах, що визначають сучасний процес модернізації системи державних фінансів, зумовлена не лише суто економічними чинниками, а саме нерівномірністю фінансових надходжень по окремих територіях, а й соціальними: демографічною ситуацією, рівнем розвитку соціальної інфраструктури, міграційними процесами, етнічними особливостями кожного регіону. Проте процес модернізації фінансової системи пов'язаний із більш глибокими проблемами.

Доцільно звернутися до джерел Магдебурзького права та повернути фінансам окремих територіальних одиниць право формувати власну фінансову систему, перерозподіляти й контролювати цільовий характер використання фінансових ресурсів громади. Такий підхід базується на ідеології заміни системи державних фінансів, котру ми успадкували від командно-адміністративної системи господарювання, системою публічних фінансів. Останні являють собою систему фінансових відносин, яка формується в процесі демократизації суспільства та дає можливість кожному суб'єкту реалізувати право власності на грошові доходи через інститути спільного використання фінансових ресурсів відповідного рівня: державні фінанси, фінанси громадських організацій і окремих територіальних громад, котрі виконують функції влади, та персональні фінанси, що задовольняють індивідуальні економічні інтереси окремого суб'єкта. Особливість публічних фінансів полягає в законодавчо визначеному праві кожного суб'єкта системи фінансових відносин на участь у розподілі й цільовому використанні фінансових ресурсів на рівні окремого інституту бюджетної системи за допомогою механізмів громадського управління та контролю.

Бюджетна політика є найбільш дієвим і ефективним інструментом втілення фінансової політики держави. Уряд, здійснюючи бюджетний процес, адаптує бюджетну політику до показників реального економічного стану, при цьому її проведення повинне забезпечити досягнення і стратегічних, і тактичних цілей фінансової політики. Суб'єктивізм бюджетної політики в Україні визначається впливом на бюджетний процес політичних партій, котрі задовольняють інтереси фінансово-промислових груп та міжнародних фінансових інституцій. Тому говорити про оптимальність структури доходів і видатків, ефективність політики міжбюджетних відносин можна досить умовно. Наразі наслідками такої бюджетної політики є невдоволення та проблеми фінансового забезпечення окремих соціальних груп, секторів економіки, бюджетних організацій, певних територій на рівні місцевих бюджетів. Такі економічні суперечності поступово переходять на соціальний рівень та спричиняють дестабілізацію політичної ситуації.

Фінансова політика розвинутих країн застосовує дефіцит державного бюджету як дієвий інструмент для регулювання активності фінансових потоків та інвестиційних процесів. В Україні хронічність дефіциту державно-

го бюджету посилюється дисбалансами у фінансовій системі, відсутністю необхідних коштів для покриття державних запозичень та використання їх у ролі єдиного, безальтернативного джерела латання дірок у бюджеті. Сьогодні влада дотримується, на наш погляд, хибної позиції, що кредити МФО й іноземні інвестиції є основними джерелами покриття дефіциту державного бюджету та фінансування національної економіки. Така політика є безперспективною та не може мати позитивного результату для 40-мільйонного населення України. Проблема зовнішньої заборгованості є не тільки фінансовою, а й політичною – нашу країну перетягнули з газової до монетарної боргової ями. В ситуації, коли поточна заборгованість держави становить дві третини бюджету, реструктуризація державного боргу є питанням права українського народу на незалежну державу.

Скорочення грошових доходів громадян в умовах карантину на тлі фінансової кризи загострює проблеми у сфері оподаткування. Поглиблення диференціації доходів різних верств населення неминуче спричинить соціально-політичні конфлікти. Проблема формування фінансових можливостей окремого суб'єкта споживчого ринку в контексті дотримання критерію достатності доходу передбачає, що його нижньою межею є реальний прожитковий мінімум, який в Україні весь час зростає, передусім через підвищення цін на комунальні платежі. Водночас збільшення обсягів соціальних виплат із державного бюджету призводить до посилення фіскального тиску на легальні доходи представників середнього класу. Модернізація чинної податкової системи як умова побудови держави з високими соціальними стандартами визначає необхідність автоматичного коригування розміру мінімальної заробітної плати, а отже, й усієї тарифної сітки, а також переходу до прогресивної шкали оподаткування як основи для справедливого розподілу фіскального тягаря між багатими та бідними. При цьому перехід до прогресивної шкали в оподаткуванні доходів фізичних осіб дасть позитивний результат лише в разі мінімізації масштабів тіньової економіки й подолання корупції в системі податкового адміністрування [9, с. 34, 35, 46, 47].

Обов'язковою умовою ефективної фінансової політики є стабільність національної грошової одиниці та адекватна сучасним вимогам банківська система. Зрозуміла грошово-кредитна політика центрального банку створює атмосферу довіри між державою і громадянами. Розпочата в Україні у 2014 р. так звана політика очищення банківського сектору від сумнівних активів призвела до ліквідації понад 100 банків, чималих втрат простих власників депозитних рахунків, а також втрати довіри громадян і бізнесу до НБУ й банківської системи загалом. Політика маніпуляції з боку керівництва НБУ стала причиною того, що вкладники за цей період вивели з банківського сектору близько 12 млрд дол. США. Наразі держава втрачає контроль над НБУ й вітчизняною банківською системою, формується так звана ветократія – державні інститути, що використовують національний ресурс, проте не підпорядковуються чинному українському законодавству та ігнорують національні інтереси.

Спроба систематизувати основні (але далеко не всі) суперечності й проблеми реалізації фінансової політики в Україні, їх аналіз і конкретизація в цьому дослідженні є умовою обґрунтування практичних рекомендацій урядовим інститутам. Для України актуальним є вислів батька німецьких реформ, професора, міністра економіки, канцлера ФРН у 1963–1966 рр. Л. Ерхарда, котрий визначив основним завданням держави забезпечити кожному необхідний мінімум, але при цьому створити умови, щоб кожен громадянин був спроможний забезпечити собі бажаний максимум [10, с. 139].

Список використаних джерел

1. Макиавелли Н. Государь / под ред. В. П. Бутромеева, В. В. Бутромеева. М. : ОЛМА Медиа Групп, 2011. 304 с.
2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка ; передм. і наук. ред. В. М. Федосова. Київ : Либідь, 2000. 654 с.
3. Фінанси. Бюджет. Податки. Національна та міжнародна термінологія : наук.-енцикл. вид. : у 3 т. Т. 2 / за ред. Т. І. Єфименко. Київ, 2010. 647 с.
4. Фінанси : підручник / І. О. Лютий, С. Я. Боринець, З. С. Варналій та ін. ; за ред. І. О. Лютого. Київ : Ліра-К, 2017. 728 с.
5. Лютий І. О., Мороз П. А. Суперечності процесів фінансiалiзацiї та їх вплив на економічне зростання в Україні. *Економіка України*. 2014. № 4. С. 29–39.
6. Фрідман М. Капіталізм і свобода / пер. з англ. Київ : Дух і літера, 2010. 320 с.
7. Райнер Е. С. Як багаті країни збагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними / пер. з англ. П. Тарашука. Київ : Темпора, 2015. 444 с.
8. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну / *Minfin*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>.
9. Лютий І. О., Іванюк В. Е. Оподаткування індивідуальних доходів в Україні: актуальні питання модернізації. *Фінанси України*. 2019. № 1. С. 30–49. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.01.030>.
10. Аврукин В., Воронцова Ю. Финансисты, которые изменили мир. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. 288 с.

References

1. Machiavelli, N. (2011). *The Prince*. Moscow: OLMA MediaGroup [in Russian].
2. Blankart, Ch. (2000). Public Finance in Democracies: Introduction to Financial Science. (2000). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Iefymenko, T. I. (Ed.). (2010). *Finances Budget Taxes National and International Terminology* (in 3 Vols), (2). Kyiv [in Ukrainian].
4. Lyutyi, I. O. (Ed.). (2017). *Finance. Handbook*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
5. Lyutyi, I. O., & Moroz, P. A. Contradictions of Financialization and its Impact on Economic Growth in Ukraine. *Economy of Ukraine*, 4, 29–39 [in Ukrainian].
6. Friedman, M. (2010). *Capitalism and Freedom*. Kyiv: Spirit and Letter [in Ukrainian].
7. Reinert, E. (2015). *How Rich Counries Got Rich ... and Why Poor Countries Stay Poor*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
8. Foreign Direct Investments (FDI) in Ukraine. (n. d.). *Minfin*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> [in Ukrainian].
9. Lyutyi, I. O., & Ivanyuk V. E. (2019). Personal income taxation in Ukraine: current issues of modernization. *Finance of Ukraine*, 1, 30–49. DOI: 10.33763/finukr2019.01.030 [in Ukrainian].
10. Avrukin, V., & Vorontzova, Yu. (2014). *Financiers Who Changed the World*. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber [in Russian].